

ARKEOLOJİDE ANITSALLIK VE KARİA'DA ANITSAL MEZAR MİMARİSİNİN GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

* * *

AN EVALUATION ON MONUMENTALITY IN ARCHAEOLOGY AND THE DEVELOPMENT OF MONUMENTAL BURIAL ARCHITECTURE IN KARIA*

Ahmet SÖĞÜT**

ÖZ

İnsanlık tarihinin belki de en önemli olgusu kişinin varlığı ve ölümüdür. İnsan, kaybedilenleri anma ve varlığının izlerini bu dünyada bırakma aracı olarak anıtlar inşa etmiştir. Anıt, tarihte yaşanmış büyük olayları, önemli kişilerin hatıralarını sonraki kuşaklara aktarmak için yapılmış olsa da, esas olarak insanın dünyada bir iz bırakma çabası olarak nitelendirilmektedir. Anıtlar, küçük bir mezar taşından, firavunların büyük ölçekli mezarlarına, dikili taşlardan, tarihteki önemli kişilerin kahramanlık hikâyelerinin tasvir edildiği heykellere, insanın var olma, hatırlanma ve iz bırakma güdüsünü temsil etmesi gibi amaçlarla yapılmıştır. Anıtsallık kavramının kullanımı, mimaride, sanat tarihinde özellikle arkeoloji gibi birçok akademik disiplinde yaygın olarak bulunmaktadır. Ancak arkeoloji literatüründe anıtsallığın tanımının tam olarak yapılmamış olması bu kavramın esasen mimarlık disiplini içerisinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu nedenle bu çalışmada öncelikli olarak anıt/anıtsallık kavramı üzerinde durulmuş ve arkeolojide anıtsallığa yaklaşım irdelenmiştir. Bu çalışma içerisinde yer alan bir diğer bölümde ise; Karia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan yerleşimlerdeki anıtsal mezar mimarisinin, MÖ 6. yüzyıldan dan başlayarak MS 2. yüzyıla kadar, gelişimi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Anıt, Anıtsallık, Anıt mezar, Mezar mimarisi, Karia.

ABSTRACT

Perhaps the most important phenomenon in human history is the existence and death of a person. People have built monuments as a means of commemorating the lost and leaving traces of their existence in this world. Although the monument was built

* Bu çalışma Arkeoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Abuzer KIZIL danışmanlığında hazırlanan "Karia Bölgesi Anıt Mezar Mimarisi ve Tipolojisi" başlıklı tezden üretilmiştir.

* This study was prepared under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Abuzer KIZIL in the Department of Archaeology. Derived from the thesis titled 'Architecture and Typology of Monumental Tombs in Caria Region'.

** Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0655-0968> ♦ e-Mail: ahmetsogut2735@gmail.com

to transfer the great events in history and the memories of important people to the next generations, it is mainly characterised as an effort to leave a trace in the world. From a small tombstone to the large-scale tombs of the pharaohs, from obelisks to sculptures depicting the heroic stories of important people in history, monuments have been built to represent the human instinct to exist, to be remembered and to leave a mark. The use of the concept of monumentality is widespread in many academic disciplines such as architecture, art history and especially archaeology.

However, the fact that the definition of monumentality has not been fully defined in the archaeological literature has led to the evaluation of this concept mainly within the discipline of architecture.

Although the number of tombs recorded in the Carian region from the first millennium BC to the Roman imperial period is large, it is generally observed construction activities increased, especially during periods of political stability and economic prosperity, starting from the 6th century BC until the 2nd century AD. Rulers took care to build large-scale tombs as permanent monuments of their splendour, and these tombs obviously exhibit a much more diverse form than other architectural structures.

Keywords: *Monument, Monumentality, Tomb Architecture, Monument Tomb, Karia.*

Giriş

Yunan mimarisinde anıtsal mezarlar, diğer yapı türlerine göre daha fazla tasarım özgürlüğü ve form çeşitliliği sunduğu için özel bir yere sahiptir; çünkü birbirinin aynısı olan iki anıtsal mezar yapısı bulmak oldukça zordur (Fedak, 1990). Soylular ve varlıklı kişiler için inşa edilen çok sayıda görkemli ve gösterişli mezar anıtlarının Batı Anadolu'da varlıklarını sürdürdükleri arkeolojik kalıntılar sayesinde görülmektedir. Bu mezarlar, ölen kişiyi yüceltmek için inşa edilmiş ve çeşitli mimari formlardan esinlenilmiş güçlü sembolik yapılarıdır (Nováková, 2016). Bu sembolik yapıların, hem tek tek hem de tipolojik benzerlikler gösteren gruplar halinde sınıflandırılması bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada ele alınan anıtsal nitelikli mezarların birçoğu yayınlarda tanımlanmıştır; fakat yeterince ayrıntıya sahip olmamakla birlikte, kent bazında ve dönemseller olarak ele alınmaları genel bir bakış açısı oluşturmada engel teşkil etmiştir. Elbet de bu duruma yol açan faktörlerin başında yapıların günümüze sağlıklı bir biçimde ulaşamamış olması gelmektedir.

Büyük mezar anıtlarının, günümüze sağlam bir şekilde ulaşmasını engelleyen çeşitli nedenler vardır. Bu faktörlerden en önemlisi, doğal nedenler/depremler veya insanlar tarafından verilen hasarlar gelmektedir. Bu nedenle anıt mezar kategorisi içerisinde değerlendirilen yapıların, Tümüls dışında, hiçbiri günümüze ilk haliyle ulaşamamıştır. Bazılarında ise, mezar yapımında kullanılan taşların devşirme yoluyla başka yerlere götürülmesi, mezarın orijinal görünümünü belirlemede güçlükler yol açmaktadır. Bu nedenle mezar anıtlarını incelerken, kökenlerini ve benzer ilişki içerisinde olan diğer yapıları da göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

Anadolu'nun güneybatı kıyı şeridi, anıtsal mezar yapılarının benzersiz tiplerinin geliştiği bir bölgedir. Güç ve zenginliği göstermek için inşa edilmiş ve ölüyü yüceltmek için tasarlanan bu model, zengin bireylerin yanı sıra yönetici hanedanların üyeleri tarafından da kabul görmüş ve giderek çeşitli sosyal sınıflar arasında yayılmıştır (Couple-Metzger, 1963). Ele alınan anıt mezarların neden inşa edildiklerine yönelik çeşitli öneriler de söz konusudur. Yine de, başlangıçta kahramanlaştırma veya kendini yüceltme arzusunun büyük mezar anıtlarının inşasında önemli bir faktör olduğunu belirtmekte fayda vardır (Henry, 2013c). Anıtsal mezarların birçoğu, aşırı detaylandırmanın bir sonucu olarak, klasik bir mezar yapısının da ötesinde hem mimari tasarımda hem de dekoratif detaylarda güçlü bir sembolizmi vurgulamaktadır (Fedak, 1990). Amaçlanan mimari konsept, hem yerli hem de yabancı gömü geleneklerini ve yapı tekniklerini birleştirmiştir. Batı Anadolu'daki hanedan anıtları, Yunan mimari özelliklerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı Pers konut mimarisi çizgisinde modellenmiştir. Bu tür eğilimler, daha sonraki mimari gelişim için önemi genel olarak kabul edilen benzersiz sanat eserlerinin inşa edilmesiyle sonuçlanmıştır (Nováková, 2016).

Anadolu'nun batısındaki kentler, Arkaik Dönem'de (MÖ 750-480) hem ekonomik hem kültürel açıdan gelişim göstermiş ve zenginleşmiştir. Bu kentler her ne kadar önce Lydia ve sonrasında Pers egemenliğine (MÖ 6. yüzyıl ile 4.yüzyıl arası)

girmiş olsalar da, bu durum gelişimlerinin önünde bir engel teşkil etmemiştir. Hatta, İonia ve Karia bölgelerinde yer alan birçok kent sanat ve mimaride ilerleme kaydetmişlerdir (Nováková, 2016). Anıtsal mimaride sergiledikleri ince işçilik, teknik uzmanlık, büyük hacimli yapıların inşası, şaşırtıcı sonuçların elde edilmesine olanak tanımıştır (Pedersen, 2020; Henry, 2020) Ancak, bölgenin tarihi ve siyasi koşulları, MÖ 5. yüzyılın başlarından sonra önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu değişimin ilk adımı olarak da, MÖ 499'da Perslere karşı başlatılan İonia Ayaklanması gösterilmektedir (Hdt. V, 37; Evans, 1976).

İonia Ayaklanması sonrasında Batı Anadolu kentleri, özgürlük alanında Perslere karşı birçok kazanım elde etseler de, maddi kültür açısından istenilen ortam bir süre oluşmamıştır. Bu şaşırtıcı sonuç, Küçük Asya kentlerinin sanatsal ve mimari anlayışlarına da yansımış ve bu alanlardaki faaliyetlerinde düşüşe neden olmuştur (Pedersen, 2020). Pers egemenliği sonrasında, Karia Bölgesi başta olmak üzere diğer Batı Anadolu kentlerinde Arkaik İonia kültürü yeniden canlanmaya başlamıştır (Hdt.5.118-19; Pedersen, 2011). Bu kültür; sanat, felsefe ve özellikle de mimaride karşılık bulmuş ve adeta yenilenme çağı olarak literatürde yerini almıştır (Kızıllı, 2020). Bu zengin ve dinamik canlanışın, Pers Krallarına tabi Kariyalı yöneticiler ya da satraplar olarak bilinen Hekatomnos Hanedanı'na¹ bağlı kişilerce Karia'da da başlatıldığı düşünülmektedir (Nováková, 2016; Pedersen 2020:223).

Anıtsallık

İnsanlık tarihinin belki de en önemli olgusu kişinin varlığı ve ölümüdür. İnsan, kaybedilenleri anma ve varlığının izlerini bu dünyada bırakma aracı olarak anıtlar inşa etmiştir. Anıt, tarihte yaşanmış büyük olayları, önemli kişilerin hatıralarını sonraki kuşaklara aktarmak için yapılmış olsa da, esas olarak insanın dünyada bir iz bırakma çabası olarak nitelendirilmektedir (Polat, 2018). Anıtlar, küçük bir mezar taşından, firavunların büyük ölçekli mezarlarına, dikili taşlardan, tarihteki önemli kişilerin kahramanlık hikâyelerinin tasvir edildiği heykellere, insanın var olma, hatırlanma ve iz bırakma güdüsünü temsil etmesi gibi amaçlarla yapılmıştır (Diler, 2020). Geçmişin değerlerine eğilmek, onların yaratılmasındaki bileşenleri gözden geçirmek, yaratılma ortamlarını açığa çıkarmak, anıtı ve anıtsallığı tanımlamada önemli verilerdir (Çakıroğlu ve Engin, 2014). Yapılı çevre diğer bir ifadeyle mimari, hafızasının oluşumunda en önemli etkenlerden biridir. Bu kapsamda anıtsal yapılar, kültürel olarak inşa edilmiş, ideolojiyi aktif olarak ifade eden, hafızayı ortaya çıkaran ve kimlik oluşturmaya yardımcı özelliklere sahip kalıcı yapılardır (Knapp, 2008).

“*Monumenta*” kavramından türeyen, gösterişli, büyük ve dayanıklı olma gibi ifadeleri çağrıştıran anıtsallık kavramı (Thomas, 2007; Houshangı, 2013), nesnel

1 Antik Dönem'in en dikkat çekici hükümdar sülalelerinden biri olan Hekatomnoslar, Büyük İskender'in Anadolu'yu MÖ 334 yılında fethetmesinden önceki elli yıl boyunca hüküm sürmüşlerdir. Bu sülale ismini, kurucuları sayılan Mylasalı Hekatomnos'tan almaktadır. Konuk 2015:32-39.

dünyamıza yerleşerek birçok disiplin içerisinde yer almış ve böylece anıtsallığın daha geniş sınırlar içerisinde tanımının yapılmasına yol açmıştır.² Mimarlık sanatının büyük becerisi olarak adlandırılan anıtsallık; nesnel, ölçülebilir ve insanların kendisine yüklediği mana ve yorumlara göre değişkenlik gösteren bir kavramdır (Heidegger, 1971). Edmund Thomas'ın sözünü ettiği gibi, anıtsallık görsel bir nitelik olup, vizyoner/görünür bir şeydir. Anıtsallık, kimi zaman tasarım, kullanılan malzeme, yer aldığı konum ve yarattığı algı, boyuttan bağımsız olarak çeşitli öznel ve görelî faktörlerle de yorumlanmaktadır (Thomas 2007); ancak anıtsallığın doğası hakkındaki bu fikirler pek yaratıcı değildir. Young'un (Young, 1999; Osborne, 2014) anıtsallığın boyuttan bağımsız düşünülmesi gerektiği fikri Paroda tarafından desteklenmiş ve MÖ III. binyılda Güneydoğu Mezopotamya'da açığa çıkarılan, yüksekliği yaklaşık olarak 3.25 cm olan bir dişi aslan heykeli için küçük ama anıtsal ifadesini kullanmıştır (Osborne, 2014) (Şekil 1). Bu kadar küçük bir nesneye 'anıtsal' sıfatının verilmesi, bu objenin gerçekten anıtsal nitelik taşıdığını doğrular mı, daha da önemlisi, anıtsal ve anıtsallık terimleriyle tam olarak ne demek istiyoruz?

Şekil 1:
Guennol Aslan
Heykelciği. (Osborne
2014:2, fig. 1.1).

Poroda, söz konusu minyatür heykelin temsil ettiği büyük güç ve onu kullanan insanlar arasındaki ilişkiyi göz önüne alarak, geniş kültürel sistem içerisindeki statüsünden

2 Yabancı dillerde anıt anlamına gelen monument, Latince'de monumentum olarak ifade edilmekte, kelimesinin etimolojik kökeni, anımsatmak, anımsamak ve uyarmak anlamına gelen monore fiilinden türemiştir. Fiil, hem bir kişi veya olayın anısını veya bilgisini korumaya hem de gelecekteki bir olay için anımsatmaya atıfta bulunur. Monumentum, bir kişi veya olayın anısını hatırlatan ve bu amaçla kullanılan mezar gibi yapılara işaret eder. Sevinç 2019:290.

hareketle anıtsallığı ölçekle ilişkilendirmenin doğru olmadığını savunur (Poroda, 1950). Welliver de tıpkı Paroda ve Young gibi anıtsallıkta sanatsal zihniyetin önemine vurgu yaparak, anıtsallığın yalnızca büyük yapılar ile ilişkilendirilmesine karşı çıkar (Welliver, 1967). Welliver'e göre, küçük ölçekli eserler de anıtsal bir tavır sergileyebilir; çünkü anıtsal kavramının esasları duygunun gücünde, temada ve sanatsal formda yatmaktadır (Welliver, 1967).

Anıtsallık kavramının sabit ve değişmez olgulara dayanan anlam anlayışı, modern dönemde değişim, dönüşüm, ilerleme olgularının başat bir rol oynamasıyla farklılaşmıştır. Modern dönemdeki en ciddi değişimin ölüm ve ölümsüzlük anlayışımız aracılığıyla ortaya çıktığı, böylece taşa yüklenen ebedilik anlayışının önem kazandığı düşünülmektedir (Mumford, 1971). Yegül, anıtsallığın bilgelik, ciddiyet ve asalet gibi değerlerle özdeşleştiğini, yapılarda kullanılan taş gibi ağır ve sert maddelerin anıtsallığın en etkili yapı elemanları olduğunu vurgulamaktadır (Yegül, 2022). Taşın sürekliliği simgelemesinden hareketle, Hirst de (Mumford, 1971) benzer ifadeler kullanarak, taştan yapılan büyük insan yapılarının anıtsal nitelik taşıdığını, bunlar arasında büyük mezar ve Tümülüslerin de olduğunu düşünmektedir (Blake, 2001). Anıtsal yapılar, dayanıklılıklarının yanı sıra, inşa sürecinde gerekli tüm materyalin bir araya getirilmesi, daha büyük bir şeyi yaratma arzusu, dolayısıyla insan emeğini ve bu özel bilgiyi nasıl birleştirdiğini ortaya koyması açısından önemlidir (Wu, 1995; Knapp, 2008).

Anıtsallık düşüncesi, varlık tabanını ebedi varoluş teması üzerinde yükseltir (Sevinç, 2019). L. Mumford anıtsallığı bir gücün ve itibarın ifadesi olarak belirtir. Gücün ve yüceliğin temsili anıtsal uygulamalar, ölçekte büyüklükle ifade edilir. Anıt, anlam altyapısı ve biçimsel özellikleriyle nesnel çevrenin, sosyal yaşamın kurucu rolünü üstlenerek merkezi statüye kavuşur. Bu yolla inşa edilen çevre ve sosyal yaşam, tarihsel anlam katmanlarıyla bir depolama alanı olarak var olur (Mumford, 2013). Bu nedenle anıtsallık, boyut, ölçek, orantı, görelilik, otorite, mesaj, hafıza ve konum gibi mimari kavramlarla bağlantılı olarak ele alınmalıdır (Thomas, 2007).

Hiyerarşik olarak örgütlenmiş toplumlarda anıt inşası, doğası gereği sosyal statüsü olan, siyasi gücü bünyesinde barındıran veya maddi kaynak kapasitesine sahip kişiler tarafından finanse edilen seçkin bir girişimdi. Seçkin kimliğin ve otoritenin yerleşmesine yardımcı olan anıtları inşa eden emekçiler ve zanaatkârlar, elbette kaçınılmaz olarak kendi alt statülerinin farkına varacaklardı. Kendi elleriyle inşa ettikleri tapınak veya saray gibi yapıların içerisine erişimleri kısıtlanan alt statüdeki bireyler için, toplumsal tabakalaşmanın başlangıcı sayılacak sosyolojik olgular ortaya çıkacaktır (Trigger, 1990). Eşitsiz sosyal sistemler ortaya çıktıkça, kendi kimliklerini ve otoritelerini kurmaya çalışan seçkinler arasında anıtsal yapılar baskın mimari öğeler olarak kamusal alanlarda yerini almaya başlayacaktı. Artan anıtsal yapılar, zengin ve soylu sınıfının adeta servet gösterimine ve güç savaşına neden olmuş, öyle ki artık anıt sahipleri yapılarının daha estetik ve daha özgün olması konusunda birbirleriyle yarışacak düzeye gelmişlerdir. Bu nedenledir ki; anıtsallığı ya da anıtsal yapıları incelerken, detayın yanında, kökenler,

çoklu işlevler ve sosyal etki ile ilgili hususları da aklımızda tutmamız gerekecektir (Knapp, 2008). O halde anıt, bir insan topluluğu için, üzerinde anlaşmaya varılan özel bir anlamı olan bir nesne ya da nesnelere grubu olarak düşünülmelidir. Ancak bu anlam asla değişmez olamayacağından, bir nesnenin anıtsallığını ancak onun parçası olduğu toplulukla ilişkisi bağlamında değerlendirebiliriz. Bu nedenle, herhangi bir nesnenin anıtsallığını anlamak için düşünce, inanç, sosyal yapı gibi ilişkili olduğu değerleri göz önüne almak esastır (Childe, 1950).

Yukarıda ifade edilen çok sayıda tanımlama, anıtlar ve anıtsallık üzerine var olan geniş ve farklı literatürde bulunan temalara genel bir bakış sağlasa da, bir anıtın anıtsallığını onunla onu yaşayan insanlar arasındaki ilişkiye yerleştirmedikçe tam olarak anlam kazanmayacaktır. Bur tür yaklaşım, araştırmacıların katı tanımsal özelliklere bağlı kalmasının önüne geçmekle birlikte, birçok disiplini ve metodolojiyi bünyesinde barındıran daha esnek ve kapsayıcı bir durum yaratmaktadır (Meyers, 2012). Görüleceği üzere anıtsallık kavramı farklı disiplin geleneklerinde sıklıkla kullanılmıştır, fakat bu terminolojiyi kullanırken faydalandıkları ortak bir zeminin olup olmadığı tartışmalıdır. Genel kanı, aynı terimleri farklı anlam ve amaçlarla kullandıkları gerçeğidir (Obsorne, 2014). Her ne kadar anıtsallık kavramının genel geçer bir tanımı yapılmamış olsa da, çalışmamızın konusunu oluşturan 'anıtsal mezar' ifadesinden hareketle bu kavramı; açıkça anlaşılabilir bir mesaj içeren (Lefebvre, 1991), ölçek ve detaylandırma bakımından diğerlerinden farklı olan (Brunke vd. 2016), özel amaçlı inşa edilmiş dayanıklı ve kalıcı kamusal nesnelere (Hung, 1999) olarak yorumlayabiliriz. Bununla birlikte, gücü temsil eden bu ideolojik sembollerin inşasında çalışanların sayısı (DeMarrais, 1996; Pollock, 1999; Renfrew, 1973), yapıyı bitirme süreleri (Rosenswing ve Burger, 2012; Brunke vd. 2016; Levenson, 2019), kullanılan teknik ustalık ve yüksek düzey beceri gibi etmenler de anıtsallığı tanımlamada önemli bileşenler arasında gösterilebilir (Trigger, 1990).

ANITSAL MEZAR MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

MÖ 6. ve 5 Yüzyıllar

MÖ 6. ve 5. yüzyıllara tarihlenen mezar yapılarının kalıntıları çok azdır. Karia'nın kuzeydoğu kesiminde, Harpasos ve Morsynos (Dandalaz) vadilerinde odaları inşa edilmiş Tümülüsler görülmektedir (Çörtük, 2007; Henry, 2009). Bunlar çoğunlukla dromos ve/veya sundurma, mezar odası gibi birkaç unsurdan oluşan nispeten basit yapılardır. Mütevazı boyutlardaki mezar odası, dik bir levhanın kullanıldığı basit bir kapatma sistemine sahip olup; bu durum, mezarların Lydia kökenli olduğuna işaret etmektedir (Çörtük, 2007; Henry, 2013c; Nováková, 2016).

MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde, Hekatomnid gücünün belirgin bir şekilde hissedildiği Beçin'de, tamamen mermerden yapılmış eşsiz bir anıtsal yapı inşa edilmiştir (Akarca, 1971; Rumscheid, 1995) (Şekil 2). İki oda içeren ve İon düzeninde inşa edilen bu yapı, basamaklı yüksek bir podyumdan oluşmaktadır. Yukarıda bahsedilen Tümülüslerle bazı özellikleri/benzerlikleri paylaşmakla birlikte, özellikle yatay çapraz

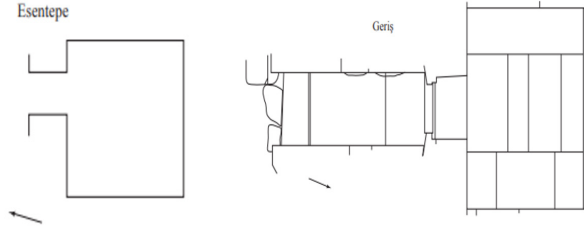
Şekil 2: Beçin Genel Görünümü. (Henry 2020:300, fig.4).

kirişlerin kullanıldığı bir çatı sistemi, bazı özellikleri de bu mezarın ne Karia’da ne de Yunan dünyasında bir benzerinin olmadığını göstermektedir (Nováková, 2016).

MÖ 5. yüzyılın sonunda ya da 4. yüzyılın başında Halikarnassos yarımadasındaki ya da yakınındaki yerleşimlerde bir dizi mezar yapısının ortaya çıktığı görülmektedir (Diler, 2007). Örneğin Esentepe’de, MÖ 5. yüzyıldan kalma, yapısı belirli bir teknik ustalık göstermeyen oldukça mütevazı görünen tonozlu bir mezar odasına sahip Tümülüs yer almaktadır. Bu mezar, dihedral (çatı biçimli $\wedge$) kemerli bir çatı ile donatılmış ve yapımı MÖ 5. yüzyılın sonuna tarihlenen Theangela yer altı mezarına benzemektedir. Bunun dışında, kent dokusu içerisinde önemli bir konumda bulunan ve mezar sahibinin önemine işaret eden bu mezar yapısının önündeki açık bir alanın varlığı, ölümler kültürüyle, belki de sivil bir kitle bağlantılı ritüel uygulamaların varlığını ortaya koymaktadır (Henry, 2009) (Şekil 3).

MÖ 4. yüzyılın başında Halikarnassos’un batısındaki Geriş’te inşa edilen tonozlu bir mezar odasına sahip Tümülüs de benzer bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Diğer tümülüslerden farklı olarak mezarın konumu izole durumda olsa da, etkileyici boyutları ve mezarı çevreleyen duvarın varlığı söz konusu mezara kutsal bir karakter kazandırmıştır (Carstens, 2002; Henry, 2003; Diler, 2010) (Şekil 3).

Şekil 3: Esentepe ve Geriş Tümülüslerinin Planı (Henry 2009:87, fig. 28).

Aynı zaman diliminde, Harpasa yerleşimi nekropolünde bir dizi Tümülüsün inşa edilmeye devam ettiği de tespit edilmiştir. Odası inşa edilen Tümülüslere ek olarak karşımıza, kaya odalı olarak inşa edilen ve diğerlerinden biraz daha farklı bir tipin ortaya çıktığı görülmektedir. Nispeten mütevazı olan ve ilk mezarların gölgesinde inşa edilen bu mezarlarda Lydia kültürüne ait izler belirlenmiştir (Henry, 2010b; Nováková, 2016).

Son olarak MÖ 4. yüzyıldan önce, en azından Latmos'ta, Karia genelinde gelişecek olan bir mezar tipi (kaya lahdi) ortaya çıkmıştır. Söz konusu mezar tipi, o dönemde, kayalık bir çıkıntıya oyulmuş ve ince bir ara levha ve dikdörtgen blok/bloklardan oluşan bir kapakla kapatılmış basit bir mezar yapısından oluşmaktaydı (Roos, 1978; Carstens, 2004).

MÖ 4. Yüzyıl

MÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğinde, Harpasos Vadisi'ndeki Kavaklı'da, farklı türde Tümülüsler ortaya çıkmıştır. Basit planlı olmalarına rağmen, Harpasa'dakiler gibi özenli bir mimari tekniğin uygulandığı görülmektedir. Ancak, daha büyük olan odalarının boyutları ve gömülerin düzenlenişi bakımından farklılık göstermektedir (Paton, 1900; Henry, 2005). Bu, mezarlardaki gömü sayısının Harpasa'da bulunan Tümülüslerden daha fazla sayıda olduğu sonucunu doğurmaktadır (Henry 2009).

Aynı dönemde Beçin'de, bir podyumu olmamasına ve mermerden inşa edilmemiş olmasına rağmen, yerleşim planı ve yapım teknikleri MÖ 6. yüzyılın sonuna tarihlenen aynı yerdeki anıtsal mezarın özelliklerini açıkça hatırlatan örgü tekniğiyle inşa edilmiş odaya sahip bir yer altı mezarı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu yapı, Beçin'deki anıtsal mezar ile yapımına MÖ 4. yüzyılın ortalarında başladığı anlaşılan basit yer altı odalarına sahip daha mütevazı mezarlar arasında fiziksel bir bağın olduğuna işaret etmektedir. Alabanda, Alaçam, Beçin, Halikarnassos, Labraunda, Mylasa, Orthosia gibi tüm kuzeybatı Karia'ya yayılmış olan bu yapılar, çok iyi kalitede inşa malzemesinden yapılmış ve özenli bir işçilikten yararlanmış gibi görünmektedir. Genellikle estetik yönü vurgulanan ve çok ayrıntılı tasarım teknikleri (döner/menteşeli kapılar, kabartma süslemeler) sunan, ayrıca karmaşık bir plana sahip bu mezarlar, tek kişi için tasarlanmadığından büyüklükleri ve tipleri bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır (Henry, 2009; Nováková, 2016). Bu

mezarlara, Halikarnassos Maussolleion³, Labraunda, Hekatonmeion/Uzunyuva⁴ ve Teke Kale'de olduğu gibi bir üst yapıya sahip mezarlar da eklenmektedir (Öncü, 2009).

Üst yapısı olsun ya da olmasın, bu mezarların coğrafi dağılımına bakıldığında, Beçin ve Mylasa hariç, son derece düşük bir yoğunluk dikkat çekmektedir; çünkü yerleşimlerin büyük çoğunluğunda yalnızca bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarların hem yapım kalitesi hem de çok ayrıcalıklı konumu, bunların muhtemelen MÖ 4. yüzyılda Karia toplumunun seçkinlerine ait yapılar olduğunu düşündürmektedir. Bu mezarlar, aynı dönemde, Karia'nın güneydoğusunda yaygın olarak görülecek olan tapınak cepheli kaya mezarlarının görünümünü yansıtmaktadır. Gerçekten de Karia'da tapınak cepheli ilk kaya mezarının MÖ 375 civarında Mylasa'da inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yapı, İonik bir entablatur ve bezemesiz bir alınlıkla taçlandırılmış Dor düzeninde bir cepheye sahiptir. Cephenin ortasındaki kapı sahte bir kapıdır ve sütun dizisinin stylobatının altındaki bir açıklıktan mezar alanına girilmektedir (Robert, 1935; Bean, 2009). Bu mezar Mylasa'ya özgü olup tektir; ancak benzer yapılar, Gökova Körfezi çevresinde, Keramos, Idyma ve Taşyenice mevkilerinde, İndos deltasında, Kaunos ve Fevziye mevkileri başta olmak üzere iki ana bölgede çok sayıda tasarlanıp inşa edilecektir. İnşa edilen yer altı oda mezarlarında olduğu gibi, yapıların tasarımı yüksek bir uygulama kalitesi göstermektedir. Coğrafi dağılımları da benzer bir model izlemektedir; geniş bir alana yayılmış olan bu yapılar, ilgili yerlerin her birinde seyrek de olsa temsil edilmektedir (Henry, 2009) (Şekil 5).

Üçüncü bir mezar türü, MÖ 4. yüzyılda, Karia'nın kuzeyinde önemli ölçüde yayılım gösteren kaya lahitleridir. Öncesindeki lahitlerin geliştirilerek tasarlandığı bu mezarlar, nekropollerdeki sayıları göz önüne alındığında Karia'da en çok temsil edilen

3 Halikarnassos Maussolleion'u Karia'da ve hatta tüm Anadolu'da inşa edilmiş en büyük anıt mezardır. Mezarın inşası için ana karadan en iyi malzemeleri, mimarları getiren ve bezemeleri için de başarılı heykeltıraşları görevlendiren Maussollos, kendi mezarı için hiçbir masraftan kaçınmamış ve bu yapı için çok zaman harcamıştır. Plinius; anıt mezarın kuzey ve güney kenarlarda 63 ayak uzunlukta toplamda ise 440 ayak olduğunu, anıtın 25 kübitlik yüksekliğe ulaştığını ve 36 sütun ile çevrili olduğundan bahsetmektedir. Aynı pasajda üst yapıya dair bilgiler de sunan yazar, sütunların üzerinde tepeye doğru daralan ve alt kısım aynı yüksekliğe sahip olan 24 basamaklı piramidal yapıdan söz etmektedir. Piramidal yapının üzerinde ise; Pytheos tarafından yapılan dört atın çektiği araba yer almaktadır. Quadrika ile birlikte anıtın toplam yüksekliği 140 ayak olarak hesaplanmaktadır. Yüksek bir kaide üzerine konumlandırılan quadriga (atlı grup) 15 ayak yüksekliğindedir. Newton tarafından yapılan kazılarda söz konusu quadriga'ya ait atların arka ayak, boyun ve omuz parçaları ile birlikte aslan heykeli bulunmuştur. Bkz. Plin. *Nat.* XXXVI. 4.30; Strab. 5.3.8; Henry 2020.

4 Hekatomnos'un mezarı genel olarak üst oda, gömü odası ve dromos olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Geniş bir temenos duvarı içerisinde inşa edilen mezara giriş, güneydeki anıtsal bir propylon aracılığıyla sağlanmaktadır. Biçimi, boyutları ve bezeme ayrıntılarıyla Halikarnassos'taki Maussolleion'un neredeyse bire bir kopyası olan podyum, yedi geniş merdivenden oluşan bir krepidoma ile çevrilidir. Podyumun merkezinde, işlevi mezar odasının üstüne binen baskıyı hafifletmek olduğu düşünülen ve yapının temelleri altında yer alan geniş dörtgen bir oda mevcuttur. (Kızıl 2020; Rumscheid 2010.)

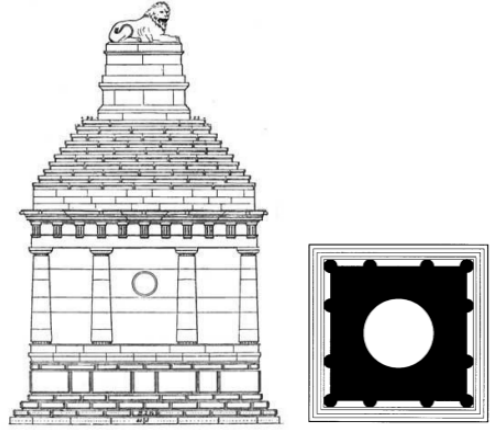

sonuna kadar sürdüğü anlaşılan Lydia mimarisinin güçlü etkilerine işaret etmektedir. Görünüşe göre yabancı bir kültürün bu etkisi sadece Lydia ile sınırlı değildi, çünkü aynı zamanda Orta Karia'da, ister Kafaca'da ister Karadiken'de olduğu gibi, daha ziyade MÖ 4. yüzyılın sonlarına doğru kompozit bir cepheye sahip, cepheleri açıkça Lykia mimarisinden esinlenen kaya mezarları ortaya çıkmıştır (Henry, 2009; Nováková, 2016).

MÖ 4. yüzyılın sonunda, hem estetik hem de işlevsel olan mezar türlerinde bir evrim söz konusudur. Odaları inşa edilerek oluşturulan Altıntaş, Hyllarima ve Mutaf Tepesi Tümülüslerinin, faklı mekanizmalar kullanarak korunma durumlarını güçlendiren çift kanatlı kapatma sistemleriyle donatıldığı görülmektedir. Ayrıca bu mezarların, muhtemelen ritüellerin veya törenlerin geliştirilmesi ve/veya aile mezarlarının oluşturulmasıyla bağlantılı olan çok büyük bir mezar odasına ve işlevsel bir unsur olmakla birlikte mezarların gösterişli karakterini vurgulamaya katkıda bulunan bir halka duvara sahip oldukları tespit edilmiştir (Paton, 1900; Dağdeviren, 2002; Henry, 2005; Henry, 2009;).

MÖ 4. yüzyılın sonu, Idyma ve Kaunos bölgelerinde tapınak cepheli kaya mezarlarının yayılım göstermeye devam ettiği bir dönemdir (Robert, 1937; Roos, 1972; Bean, 2009). Bu genişleme muhtemelen Halikarnassos yarımadası ve doğu İndos deltasındaki yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkmasıyla ilinti olmalıdır. Ayrıca, MÖ 4. yüzyılın orta-

larında, bir üstyapıyla birlikte yeraltına inşa edilen mezarlarda, mezar odasının yapının temellerinden podyumuna taşınmasıyla yeni bir mezar mimarisi ortaya çıkmıştır. Böylece üstyapıyla birlikte yeraltına inşa edilen mezarlar deyim yerindeyse bir mutasyona uğramış ve sonrasında, en iyi örneği Knidos Aslanlı Mezarı olan, yerini örgü tekniğiyle inşa edilen bağımsız mezarlara bırakmıştır⁵ (Dinsmoor, 1989; Berns, 2003) (Şekil 6). Sonraki yüzyılda, özellikle Bargylia ve Alinda'da, taklit edilecek olan bu yeni mezar mimarisinde bir dizi değişiklikler yapılarak, peristil altındaki podyum duvarlarına bir sütun dizisi eklenerek podyumun daraltılması, bir ya da daha fazla kalkan kabartmasıyla süslenmesi vb. bölgedeki en önemli anıtsal mezarlar arasında yerini alması sağlanmıştır (Berns, 2003; Henry, 2009). Bu yeni mezar tipi Makedon ya da Rhodos mimari modeline olduğu kadar Maussolleion mimari modeline de dayanıyor gibi görünmektedir (Henry, 2009).

Şekil 6: Knidos Aslanlı Mezar, Rekonstrüksiyon ve Plan. (Berns 2003: Kat.22A1, Abb. 36)

5 Bağımsız inşa edilen mezar terimi, yalnızca temelleri gömülü olan, mezar odası zemin seviyesinde veya üzerinde inşa edilen yapıları ifade eder.

MÖ 3. ve 2. Yüzyıllar

MÖ 3. yüzyıl, mezarın görünüşünün daha belirgin olduğu ve gösterişin ön planda tutulduğu bir dönemdir. Bu gösteriş kaygısı, MÖ 3. yüzyılda özel anıtların ortaya çıkışını da nitelemektedir. Karapınar'daki açıklığa sahip kaya mezarında olduğu gibi, dıştaki halka şeklindeki mimari duvar yapının kutsallaştırıldığı ve önemini vurgulamaktadır (Henry, 2009). Tümülüsler de bu evrimden etkilenmiştir, Orthosia'da, kaya odalı Tümülüsün konisi küçültülmüş ama etrafı yüksek dairesel bir duvarla çevrilmiştir (Henry, 2009) (Şekil 7).

Şekil 7:

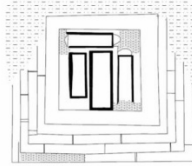
Orthosia, Kuzeyden Genel Görünüm. (Henry 2009:251, fig. 143).

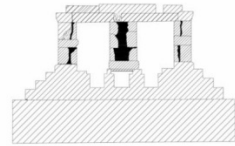
Başta Alinda ve Bargylia olmak üzere örgü tekniğiyle inşa edilen bağımsız mezarlara gelince, bunlar kendilerinden önceki benzer yapıların anıtsal özelliklerini korurlar; ancak mezar odası çok daha küçük ölçekte inşa edilmiş, oda tüm ihtişam ve gösterişten yoksun bırakılmıştır (Smith, 1904; Nováková, 2016) (Şekil 8).

Şekil 8:

Alinda Anıt Mezar, Fotoğraf ve Çizimi. (Çekilmez vd. 2022:183, fig. 4).

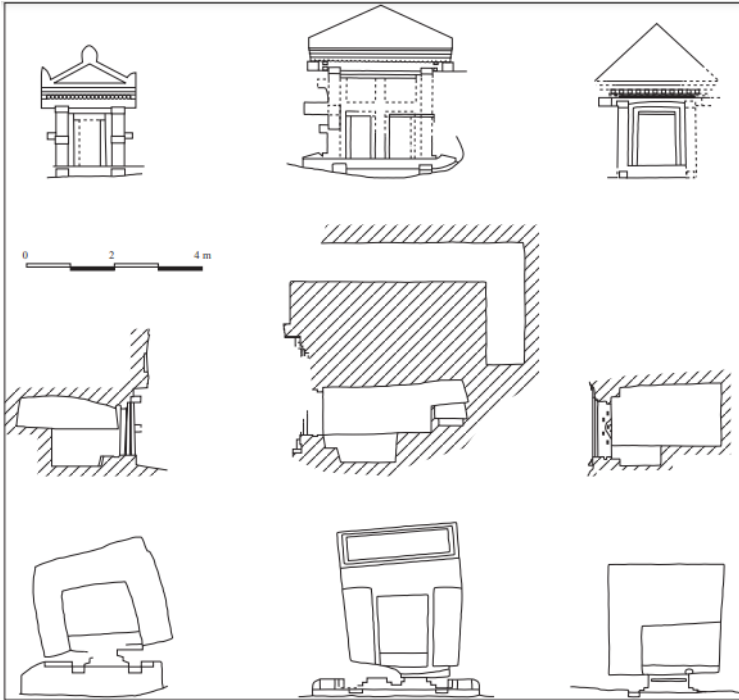

0 10m

0 5m

Son olarak, Karadiken ve Daedala'da (kompozit) görülen Lykia etkili cephelere sahip kaya mezarlarında da, cephelerinin estetik karakterlerinin vurgulandığı görülmektedir (Bean, 1997; Åström, 2000; Roos, 2006) (Şekil 9). Bu gelişme, aynı dönemde inşa edilen ve zengin dış tasarımı olan ancak mezar odasının çok mütevazı yapısıyla orantısız olan Alinda, Latmos-Herakleia ve Orthosia'nın yer altı oda mezarlarında da göze çarpmaktadır. Aynı şekilde, MÖ 3. ve 2. yüzyıllar arasında inşa edilen Alinda (Çekilmez vd. 2022), Iasos (Baldoni vd. 2004) ve Idyma'daki (Hellmann, 2002) yer altı mezarlarının odalarının düzeni, tasarımı, üst örtüsü ve kapatma teknikleri son derece basitleştirilmiştir. MÖ 2. yüzyılda da Alinda (Roos, 1972; Fedak, 1990; Berns, 2003), Iasos ve Idyma'da (Paton, 1888; Diest, 1909; Guidi, 1924; Robert, 1937; Bean ve Cook, 1957) bulunan kaya mezarları, tasarım ve kapatma teknikleri açısından son derece sadedir. Aynı dönemde inşa edilen Akkaya (Diest, 1909), Somacık (Ambrosini, 2012), Çülükardı, Elmalı (Bean ve Cook, 1957), Gürice (Bean ve Cook, 1955; Carstens, 2004), Karanlık, Pasanda (Bean, 1953), Yenice (Roos, 2006) ve Yerkesik'teki tapınak cepheli kaya mezarlarında da, Yunan mimari unsurlarının düzen ve öğelerinin sadeleştirildiği görülmektedir (Henry, 2009).

Şekil 9: Karya'daki Kompozit Cepheli Kaya Mezarlarının Karşılaştırmalı Şekil; solda Daedala T06, ortada Elcik, sağda Karadiken T03. (Roos 1985, pl. 45-46), ortada Elcik (Roos 1985, pl. 35-36), sağda Karadiken T03 (Roos 2006, pl. 38).

Kaya lahitleri ise; MÖ 3. ve 2. yüzyıllar arasında, yukarıda ifade edilenlerin aksine, ters yönde bir evrim geçirmiştir. Yapılar çok sayıda dekoratif ve/veya kült unsuruyla donatılmıştır. Alinda, Gölcük, Labraunda, Herakleia, Ortaköy-Beypinar ve

Teke Kale'deki lahitlerde görülen biçimsel değişikliklerin yanında lahit kapaklarına heykel ya da epigrafik unsurlar eklenerek özellikli hale getirilmiştir. Ayrıca; mezarın yer aldığı kayalık yapının anıtsallığını vurgulamak üzere tasarlanmış bir takım unsurlara (stel, sütun, basamak, vb.) sahiptir (Öncü, 2009).

MÖ 2. yüzyıl, ölü gömme geleneklerinin değiştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaunos (Roos, 1972), Daedala, Delicein, Dikili, Evgile, Gürleyik gibi yerleşimlerdeki tapınak cepheli kaya mezarları, her ne kadar süsleme ve bezemelerinde sadeleşmeye gidilse de, varlığını devam ettirip ayakta kalırken; diğer mezar türlerinin çoğunun yok olduğu görülmektedir (Roos, 1972; Nováková, 2014).

Bunların yerini, özellikle Bargasa, Dibektaş, Hyllarima, Kuşçular, Mylasa, Idyma, Mobolla, Panamara, Yerkesik ve büyük olasılıkla Karia'daki tüm yerleşimlerde ortaya çıkacak olan, zemin üzerine inşa edilen, kaya mezarları almıştır (Henry, 2009). Bu mezarlar, her alanda çok sayıda olmalarının yanı sıra, belirli nekropoller içinde çok yoğun bir şekilde düzenlenmeleriyle de karakterize edilir. Oldukça kaba tasarımları, ya mezar dünyasına dair farklı bir vizyonu ya da toplumun genel olarak yoksullaştığını yansıtır gibi durmaktadır. Mezar uygulamalarındaki bu değişim, daha anıtsal gömü biçimlerini de etkilemiştir. Turgut'daki bağımsız anıtsal mezar (Gümüş, 2003) diğerlerinin aksine, ayrıcalıklı konuma ve büyük boyuta sahip olmamakla birlikte daha mütevazı ölçülerde ve çok pahalı olmayan malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Bu durum yukarıda ifade edilen mezar olgusuna bakışın değiştiğini ya da toplumun gerçekten yoksullaştığını doğrular niteliktedir (Henry, 2009) (Şekil 10).

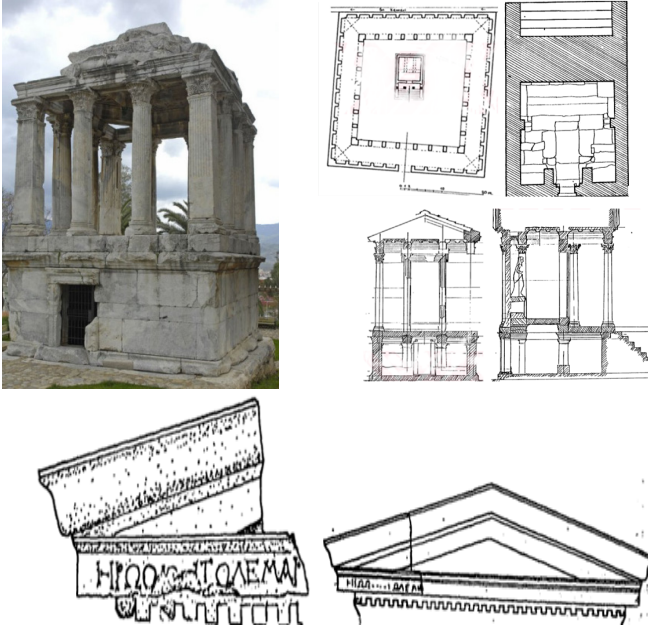
Şekil 10:

Turgut Anıtsal
Mezar. (Fraser ve
Bean 1954, n. 41).

MÖ 1.ve MS 2. Yüzyıllar

Farklı mimari uygulamalarıyla dikkat çeken mezar mimarisi, Roma Dönemi boyunca da devam etmiştir. Mezar mimarisi ile inanç mimarisi arasında yakın ilişkinin olduğu bu dönemde özellikle tapınak planlı anıtsal mezarlar karşımıza çıkmaktadır ki bu mezarlar aynı zamanda birer kült merkezi olarak işlev görmüştür. Bu dönem boyunca örgü tekniği kullanılarak inşa edilen bağımsız anıt mezarlar incelendiğinde bölgenin mezar mimarisinin yerli gelenekleri ile imparatorluk dönemi mimari anlayışının harmanlandığı dolayısıyla yeni bir sentezin karşımıza çıktığı görülecektir (Tomasello, 1991; Kızıl, 1999).

Karia Bölgesi'nde Roma Dönemi'ne tarihlenen anıt mezarlar, Iasos (Balık Pazarı), Mylasa tapınak planlı ve yine Mylasa'daki Gümüşkesen'dir (Şekil 11). Bu mezarlar Roma Dönemi'nin önemli temsilcileri olup; sahip oldukları mimari bezemeler ve sütun başlıklarıyla ayrıcalıklı bir yere sahiptirler, bunun yanı sıra bu mimari öğeler mezarların tarihlendirilmesine katkı sağlayan önemli yol göstericiler olarak değerlendirilmektedir (Serdaroğlu, 2004). Bu dönemde inşa edilen mezarların birçoğunda Lykia mezar mimarisinin genel formları izlenebilmektedir. Bunun yanı sıra, yine bu dönemde Anadolu'nun neredeyse tamamında görülen ve oldukça yaygın bir mezar tipi olan tonozlu mezarlar Karia mezar mimarisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda Roma Dönemi Karia'sında tapınak planlı ve tonozlu mezarlar dışında, tholos ve baldaken mezarlar da yaygın bir şekilde inşa edilmiş ve kullanım görmüştür (Levi, 1986; Tomasello, 1991; Kızıl, 1999).

Şekil 11: Gümüşkesen, Iasos Tapınak Planlı ve Mylasa Tapınak Planlı Mezarlar. ((Kızıl 1999, çiz. 2 ve 4, 178-186.)

Sonuç

Karia Bölgesi mezar mimarisi açısından çeşitlilik sunan ender bölgelerin başında gelmektedir. Özellikle MÖ 1. Binyıldan Roma Dönemi sonuna kadar kaydedilen anıt mezar sayısı oldukça fazladır. Bu tür mezarların yoğun bir şekilde inşa edilmesinin başlıca nedeni, elbette bölgedeki siyasi istikrar ve ekonomik refahtır. Bunun yanı sıra, diğer mimari yapılara göre farklı formlar sunan bu mezarların yaygın olmasının bir diğer nedeni de, yöneticilerin ününü ve ihtişamını gelecek kuşaklara aktarmada önemli rol üstlenmeleridir.

Anıt mezarlar dışındaki mimari yapıların, kamusal alanlar ve hizmet amaçlı işlevi olan yapılar, tasarımları genellikle birbirine benzemektedir. Fakat bireyselliğin söz konusu olduğu anıt mezarlarda benzersiz yapı gruplarının ortaya çıktığı görülmektedir. Hatta birbirinin aynısı olan iki mezar yapısı bulmak neredeyse imkânsızdır.

Karia gibi bir bölgenin kıtalar arası deniz ticaretinde söz sahibi olması, coğrafi konum olarak kültürlerin kesişim noktasında bulunması, bölgede farklı kültürlerin yer almasına, kaynaşmasına ve dolayısıyla farklı mimari geleneklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kapsamda bölgede yer alan nekropol alanlarının varlığı ve içerisinde bulunduğu mezarların çokluğu, mezar mimarisinin gelişimini izlemek için oldukça önemli fırsatlar sunmaktadır.

Karia Bölgesi'nin mezar türleri incelendiğinde, siyasi ve kültürel değişimlerin mezar yapıları üzerinde önemli bir etken olduğu görülecektir. Ekonomik gücü elinde bulunduran kişilerce inşa edilen bu mezar yapılarının, komşu bölgesi olan Lykia ve sonrasında egemenliği altına girdikleri Pers mimari modelinden esinlendikleri bilinmektedir. Her ne kadar Pers mimari geleneğinin bölgede etkin olduğu bilinse de, Karia Bölgesi'nde sürdürülen imar faaliyetlerinde İonia geleneğinin yenilikçi yönlerinin ağır bastığı unutulmamalıdır. Bu yenilikçi sentezin oluşmasında, Kıta Yunanistan'nın mimari üslubundan etkilenen ve bu etkiyi Karia'ya getiren çok sayıda deneyimli mimar ve işçinin katkısı oldukça fazladır.

Anıtsal mezarların birçoğu, inşa edildiği konum dikkate alındığında, sosyal bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Mezarın inşa edileceği yerin belirlenmesi, inşa edecek olan tasarımcının vermek istediği mesajla birlikte, mezar sahibinin gücüne ve statüsüne atfedilen önemin göstergesidir. Mezarın konumu kadar önemli olan bir diğer unsur ise; mezarın dış görünümüdür. Yapının boyutu, planı ve mezar içerisindeki düzenlemeler ölen kişinin statüsünü belirlemede önemli olduğu kadar, ölen kişinin ekonomik gücünü, kişiye duyulan saygıyı ve onların toplum içerisinde yer edindikleri konumu belirlemede de belirleyici unsurlardır.

Gücü sembolize eden ve gelecek kuşaklara anı değeri taşıyan bu mezarların oldukça yüksek inşa edilmesinin nedeni her ne kadar mezar gelenekleriyle ilintili gibi görünsün de asıl amaç, ölünün tanrılara yükseltilmesi veya toplumun ölen kişi tarafından korunacağına inanılmasından kaynaklanmaktadır.

Karia Bölgesi, yukarıda da ifade edildiği gibi, kültürlerin kesişim noktasında olmasından kaynaklı birçok mezara ev sahipliği yapmaktadır. Ancak MÖ 6.ve 5. yüzyıllarda bölgede anıt mezar mimarisine ait kalıntılar son derece nadirdir. Bu dönemlerde Batı Anadolu'nun genelinde podyumlu ve piramidal çatılı mezarların tasarımları ön plana çıksa da, asıl baskın olan mezar türü Tümülüslerdir. Özellikle Karia'nın kuzeydoğu kesiminde, Harpasos ve Morsynos (Dandalaz) vadilerinde odaları örgü tekniğiyle inşa edilerek oluşturulan Tümülüslerle karşılaşmaktadır. Bu mezarlar, genellikle mezar odası, dromos ve/veya sundurma gibi birkaç unsurdan oluşan nispeten basit yapılarıdır.

Mezarların hiçbiri tamamen kazılmadığı için dromosların uzunlukları çoğu durumda bilinmemektedir. Dromos ile giriş arasında yer alan sundurma, farklı bir inşa tekniği gösterse de genellikle dromos ile aynı genişliğe sahiptir. Mezarların üzeri büyük yassı bir taşla örtülmüştür. Giriş genellikle küçük boyutludur ve sıklıkla bir taş blokla kapatılmıştır. Mezar odaları da bir kapatma tekniğiyle korunmaktadır. Odalar 6 ila 8 m² arasında nispeten geniştir ve zeminden 2,5 ila 3 metre yüksekliğinde yüksek bir tavana sahiptir. Her odada gömü izlerine rastlanmamıştır. Bu nedenle bazılarında, bugün tahrip edilmiş ya da çalınmış olan, bağımsız lahitler, kline ya da ahşap unsurlar bulunması mümkündür.

Yapı tekniklerine gelince, bunlar tüm mezarlarda aynıdır. Dromoslar küçük taşlarla kuru duvar örgüsüyle inşa edilmiştir. Odaların, girişlerin ve sundurmaların duvarları, mükemmel parlak bir yüzeye sahip, çok düzgün bir şekilde birleştirilmiş büyük bloklardan inşa edilmiştir. Her sıra genellikle tek bir monolitik taştan oluşur. Bu sıraların yüksekliği bir mezardan diğerine değişmekle birlikte, düzenli olarak duvarın altından üstüne doğru azalan bir düzende sıralanmışlardır. Tabanlar, duvarları destekleyen büyük ve kalın yassı taşlardan yapılmıştır.

Gerek mezar odalarının inşa şekli gerekse de kapatma tekniği olarak basit dik bir levhanın kullanılması bölgedeki Tümülüslerin Lydia kökenli olduğuna işaret etmektedir.

MÖ 6. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, Mylasa'da kayalık ve yüksek bir zemin üzerine podyum içerisinde, birbiriyle bağlantılı iki odası olan Beçin anıtsal mezarı inşa edilmiştir. Bu mezar ve sahip olduğu mimari unsurlar, kendisinden sonra inşa edilecek olan örgü tekniğiyle inşa edilen bağımsız mezarların belirleyici özelliği haline gelecektir.

Halikarnassos yarımadasında ve yakınındaki bazı yerleşimlerde, özenli işçiliğin olmadığı tonoz odalı bir dizi mezar yapıları MÖ 5. yüzyılın sonunda yaygın olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Basit inşa tekniklerine sahip bu mezarlar kemerli bir çatı ile donatılmıştır. Aynı zamanda mezarın önünde yer alan açık bir alanın varlığı muhtemelen ölümler kültüyle bağlantılı ritüel uygulamaların varlığını ortaya koymaktadır. Yine aynı zaman dilimi içerisinde veya MÖ 4. yüzyılın başında, basit görünümüyle dikkat çeken ve Lydia mezar mimarisinden izler taşıyan kaya oygu odalı inşa edilmiş Tümülüslerle de karşılaşmaktadır.

Harpasa Nekropolü'nde yer alan ve kaya oyu odalı Tümülüsler basit teknikleriyle dikkat çekmektedir. Yüksek boyutlarda olmayan, genellikle çapları 5 ile 10 m arasında değişen söz konusu Tümülüsler, çeşitli etkenlerden dolayı zamanla aşınmıştır. Bu yapılar çoğunlukla kayaya oyulmuş olsa da, bazı kısımlarında inşa edilmiş unsurlar vardır. Kaya oygulu mezar odasına sahip Tümülüslerin sayısının az olması ve günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşamayışı bu tür mezarların incelenmesini zorlaştırmaktadır. Tabii ki, mezar yapılarının yağmalanması ve beraberinde tahrip edilmesi de yapılar hakkında bilgi eksikliğine sebebiyet vermektedir.

Karia toplumu içerisindeki seçkinler adına inşa edilen tapınak cepmeli mezarların MÖ 4. yüzyılda ortaya çıktığı bilinmektedir. Cephesinin Yunan tapınak formundan esinlenerek oluşturulduğu bu yapı modeli, ayrıcalıklı konumu, kullanılan malzemenin kalitesi ve inşa tekniğiyle diğer mezar türlerinden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. İlk kez MÖ 4. yüzyılda görülen bu kaya mezarı gerçekten de MÖ 375 civarında Mylasa'da-Berber İni Kaya Mezarı- inşa edildiği anlaşılmaktadır. Berber İni mezarı, Dor düzeninde bir cepheye sahip olup; İonik bir entablatur ve bezemesiz bir alınlıkla taçlandırılmıştır. Cephenin ortasındaki kapı sahte bir kapıdır ve sütun dizisinin stylobatının altındaki bir açıklıktan mezar alanına girilmektedir.

Söz konusu mezar yapısı Mylasa'ya özgü olup tektir; ancak benzer yapılar, Keramos, Idyma ve Taşyenice mevkilerinde, Gökova Körfezi çevresinde, İndos deltasında, Kaunos ve Fevziye mevkileri başta olmak üzere iki ana bölgede çok sayıda tasarlanıp inşa edilecektir.

MÖ 3. yüzyıl özel anıtların ortaya çıktığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mezarın dış görünüşünün belirgin ve gösterişli olmasına özen gösterildiği bu dönemde, mezarı çevreleyen halka duvarları inşa edilerek mezar kutsallaştırılmış ve mezara önem atfedilmiştir.

Son olarak MÖ 2.yüzyıl mezar mimarisi ve ölü gömme alışkanlıkları incelendiğinde mezar yapılarında değişikliğe gidildiği görülmektedir. Dikili, Evgile, Gürleyik, Kaunos, Daedala, Delicein gibi yerleşimlerde tapınak cepmeli kaya mezarları varlığını devam ettirse de süsleme ve bezeme bakımından sadeleşmiştir. Bunun yanı sıra izole durumda ve ulaşımı çok zor olan mezar yapılarının birçoğu yok olmuş, bunların yerini, Hyllarima, Kuşçular, Mylasa, Bargasa, Dibektaş, Mobolla, Panamara, Idyma, Yerkesik ve hatta tüm Karia'da olduğu gibi, zemin üzerine inşa edilen kaya mezarları almıştır.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1952). "Mylasa'da Hellenistik Bir Mezar", *Belleten* (16) LXIII, TTK Yayınları, Ankara, 367-398.
- Akarca, A. (1971) "Beçin", *TTK BELLETEN*, c.35,sy.137, ss.1-38.
- Alpaslan, İ. (2005). *Anadolu'da Podyumlu Mezar Mimarisi, M.Ö 6-M.Ö 4 Yüzyıl*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Ambrosini, L. (2012). "The rock-cut temple tombs in the Mediterranean area. A study." *In Proceedings of the 5th International congress "Science and technology for the Safeguard of cultural heritage of the Mediterranean basin*, ed. by A. Ferrari, 229-236. Roma.
- Åström, P. (2000). "In the Country of a Thousand Sleeping Beauty Cities", *Bollettione Dell'associazione Iasos di Caria* 6, Bologna, 2000, 33-36.
- Baldoni vd, (2004) *Karia'da Bir Liman Kenti İasos*. Homer Yayınevi İstanbul 2004.
- Bean, G. E. (1953). "Notes and Inscription from Caunus" *JHS* 73 (1953), 10-35.
- Bean, G. E. (2009). *Eski Çağ'da Menderes'in Ötesi*, (çev. P. Kurtoğlu), İstanbul, 2009.
- Bean, G.E. (1997). *Eskiçağda Güney Kıyıları*. İstanbul, 1997.
- Bean, G.E.-Cook, J.M. (1955). "The Halicarnassus Peninsula" *BSA* 50 (1955), 85-171.
- Bean, G.E.-Cook, J.M. (1957) "The Carian Coast III" *BSA* 52 (1957), 58-146.
- Berns, C. (2003). *Untersuchungen Zu Den Grabbauten Der Frühen Kaiserzeit In Kleinasien Asia Minor Studien 51*. Bonn, 2003.
- Blake, E. (2001). Nuragic Locale Yapma: Tunç Çağı Sardunyasındaki Mezarlar ve Kuleler Arasındaki Mekansal İlişki. *Amerikan Arkeoloji Dergisi* 105 (2): 145-162.
- Brunke vd. (2016). "Thinking Big. Research in Monumental Constructions in Antiquity." In: *Topoi Journal of Ancient Studies Special Volume* 6, pp. 250–305.
- Carstens, A.M. (2002). "Tomb cult on the Halicarnassus Peninsula." *AJA* 106: 391-409.

- Carstens, A.M. (2004). "Rock-cut Tombs in The Halikarnassos Peninsula" Proceeding of the Danish Institute at Athens 4, 49-67.
- Childe, V. G. (1950). *The Urban Revolution*. The Town Planning Review 2(1):3-17.
- Çakıroğlu, B-Engin, N. (2014). Dini İnanışların Mimariye Etkisi, *Sini Araştırmalar*, Cilt:17, Sayı: 44.
- Coupe, P. ve Metzger, H. (1963). *L'Acropole Lycienne*. Paris: Pierre Prunet Publisher.
- Çekilmez, vd. (2022). Güncel Arkeolojik Veriler ve Değerlendirmelerle Alında Nekropol Alanlarında Topoğrafya ve Mezar Tipleri, *Lycus Dergisi*, Aralık 2022, Sayı 6, 175-224, Araştırma Makalesi.
- Çörtük, U. (2007). *Kuzey Karia Akçay (Harpasos) Vadisi Mezar Mimari Hakkında Bir Araştırma*, III.-IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Ankara-2007.
- Dağdeviren, M. (2022). *Marsyas Vadisinde Bir Tümülüs "Mutaf Tepe"* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 50, Denizli, ss. 229-247
- DeMarrais E. (1996). Ideology, Meterialization and Power Strategies. *Current Anthropology* 37 (1) pp. 15-31), Renfrew, 1973:539-558.
- Diest, W. Won. (1909). Nysa ad Meandrum, Nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909, *JDAI X*, 1913.
- Diler, A. vd. (2010). "Pedesa 2008/2009", *KST* 32-4, 324-341.
- Diler, A. (2007). *Kedreai* (Sedir Adası), İstanbul.
- Diler, A. (2020). *The Carians, From Seafarers to City Builders "Life and Death in the Bronze Age and Early Iron Age in Pedesa, the Metropolis of the Lelegians, Masters of Stone"* Yapı kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-2020
- Dinç, R. (1993). *Lydia Tümülüsleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993, İzmir
- Dinsmoor, W. B. (1989). *The Architecture Of Ancient Greece*, London, 1989.
- Evans, J. A. S. (1976). *Herodotos ve İonia İsyanı*, çev. Asis. Ömer ÇAPAR-1976
- Fedak, J. (1990). *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*. A Study of Selected Tombs from the Pre-classical to the Early Imperial Era, Toronto, 1990.

- Guidi, G. (1924). “Viaggio di Esplorazione in Caria” *ASAtene* IVV (1924), 345-396.
- Gümüş, Ş. (2003). ‘*Marmaris Turgut Piramidal Mezarı*’ Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Muğla-2003.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language, Thought*, trans. A. Hofstadter, New York, Harper Collins.
- Hellmann, M. (2002) M. *L’architecture grecque 1. Les principes de construction*, Paris.
- Henry, O. (2009). *Tombes de Carie, Architecture funéraire et culture carienne*, Olivier Henry, préface de pierre debord, Presses Universitaires De Rennes, 2009.
- Henry, O. (2003). Considérer la mort: De la protection des tombes dans l’antiquité à leur conservation aujourd’hui, İstanbul, 2003.
- Henry, O. (2005). *Tombes De Carie – Tombes Cariennes Contribution De L’architecture Funeraire a L’histoire De Aux Perodes Classique et Hellenistique*, Universite Michel De Montaigne, Bordeaux, 2005
- Henry, O. (2010b). “*Wood Reflections on Stone Tombs in Southwest Asia Minor.*” In *Tatarlı, the Return of Colours*, ed. by L.Summerer and A. von Kienlin, 296-315. İstanbul.
- Henry, O. (2013c). “A tribute to the Ionian Renaissance.” *In 4th century Karia. Defining a Karian identity under the Hekatomnids.*, ed. by O. Henry, 81-90. Paris.
- Henry, O. (2020). *The Carians From Seafarers to City Builders ‘The Strata of Caria’* YKY Yayınları 2020.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen-A. Erhat, İstanbul- 1991.
- Hornblower, S. (1982b). *Mausolus*. Oxford: Clarendon Press.
- Hung, W. (1995). *Monumentality in Early Chinese Art and Architecture*. Stanford University Press, Stanford.
- Jeppesen, K. (1981-1983). Did Vitruvius ever visit Halikarnassos?, *Anadolu* 21, 85-98.
- Kershaw, S. P. A. (2007). *Brief Guide to The Greek Myths*, Robinson, Little, Brown Book Group, 2007, Çev. Şefik Turan, Solaon Yayınları-İstanbul.
- Kızıl, A. (1999). *Karia Bölgesi Roma Dönemi Anıt Mezarları*, Selçuk Üniversitesi,

Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi,
Konya-1999.

- Kızıl, A. (2020). *Uzunyuva Hekatomneion in Mylasa*, Ege Yayınları, 2020-İstanbul.
- Knapp, A. B. (2008). Monumental Architecture, Identity and Memory Prof. A. Bernard Knapp Department of Archaeology, University of Glasgow, *Glasgow G12 8QQ*, Scotland, 2008.
- Lefebvre, H. (1991). *Mekanın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, 2. Baskı.
- Levenson, F. (2019). *Monuments and Monumentality*, Understanding Monumentality Across Ancient Civilizations.
- Levi, D. (1986). *Iasos Kazıları*, (Çev.Necdet Adabağ) Ankara-1986.
- Meyers, G.E. (2012). Introduction: *The Experience of Monumentality in Etruscan and Early Roman Architecture: Ideology and Innovation*, Edited by M.L Homas and G.E. Meyers, pp.1-20. Universty of Texas Press, Austin.
- Mumford, L. (1971). *The Death of the Monument*, Circle International Survey of Constructive Art, New York: Praeger Puplicher.
- Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent*, İstanbul-Ayrıntı Yayınları-2013.
- Nováková, L. (2014). “What Hides Behind the Facade? LycoCarian Rock Cut Tombs Re-discovered” *Turkey Through the Eyes of Classical Archaeologists 10th Anniversary of Cooperation Between Trnava University and Turkish Universities* (ed. R. Erik Hrnčiarik), Trnava, 2014, 58-72.
- Nováková, L. (2016). *Tombs and Burial Customs in the Hellenistic Karia*, Bonn, 2016.
- Osborne, J. F. (2014). *Approaching Monumentality in Archaeology*, State University of Newyork Press , Albany-2014.
- Öncü, Ö. E. (2009). “Tekekale Nekropolü Piramidal Mezarları.” *TürkArkDerg* 13/1: 69-78.
- Özdemir, E. (2019). *Alabanda Territoriumundan Oda Mezarlar: Tipoloji ve Kronolojiye İlişkin Öneriler*, Rifat Ergeç Armağanı, Gaziantep, 2019.
- Paton , W. R. (1888). “Notes. Ceramic Gulf”, *CIR* 2 (1888), 328- 329.
- Paton, W. R. (1900). Sities in E. Karia and S. Lydia, *JHS* - XX, 57–80.

- Paton, W.R-Myres, J.C. (1896). “Carian Cities and Inscriptions”, *JHS* XVI-1896.
- Pedersen, P. (2020). The Carians From Seafarers to City Builders “*The Ionian Renaissance in the Architectre of Western Asia Minor*” Yapı Kredi Yayınları-2020, İstanbul.
- Polat, M. (2019). Anıtlar ve Anma Mekanlarının Dönüşümü Üzerine Değerlendirmeler, *Megaron*, Vol.14, Sayı.1, s. 51-62.
- Pollock, S. (1999). *Ancient Mesopotamia: The Eden that Never Was*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Porada, E. (1950). A Leonine Figure of the Protoliterate Period of Mesopotamia, *Journal of the American Oriental Society* 70(4):223-226.
- Renfrew, C. (1973). *Monuments, Mobilization, and Social Organization in Neolithic Wessex. In he Explanation of Culture Change: Models in Prehistory*, edited by C. Renfrew, pp. 539-558. Duckworth, London.
- Richter, G.M.A. (1946). Greeks in Persia/ *AJA* 50 (1946) 25.
- Robert, L. (1935). “Rapport Sommaire Sur un Premier Voyage en Carie” *AJA* 39 (1935), 331-340.
- Robert, L. (1937). *Études Anatoliennes: Recherches sur les Inscriptions Grecques de l'Asie Mineure*, Paris, 1937.
- Roos, P. (1971). “The Rock-tomb Doors of the Lyco-Carian Borderland” *OpAth* X (1971), 25-30. 282
- Roos, P. (1972). The Rock-tombs of Caunus: 1, The Architecture, *SIMA XXXIV*: 1, Göteborg, 1972.
- Roos, P. (1978). “The Rock-tombs of Caria” *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Ankara-İzmir 23.-30.IX.1973*, Ankara, 1978, 427-432.
- Roos, P. (2006). Survey of Rock-cut Chamber-tombs in Caria: 2, Central Caria, Göteborg, *SIMA LXXII*: 2, 2006.
- Rosenswig, R.M. ve Burger, R.L. (2012). *Considering Early New World Monumentality. In Early New World Monumentality*, edited by R. L. Burger and R. M. Rosenswig, pp. 4-22. University Press of Florida, Gainesville.
- Rumscheid, F. (1995). “Milas 1995” *AST* XIV-I, 1996.

- Serdaroğlu, Ü. (2004). Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul, 2004, s.145.
- Sevinç, (2019). Çağdaş Sanatta Anıtın Çözülüşü ve Arka Plan Olarak Anıtsallık, *Sanat Yayınları*, 2019;(40), *Araştırma Makalesi*.
- Smith, A.H. (1904). *A catalogue of sculpture in the Department of Greek and Roman Antiquities. Vol. III*. London: Trustees.
- Thomas, E. (2007). Monumentality and the Roman Empire. *Architecture in the Antonine Era*, Oxford, Oxford University Press.
- Tomasello, F. L. (1991). *Acquedotto Romano e La Necropoli presso L'Istmo*. Roma-1991.
- Trigger, B. G. (1990). Monumental Architecture: *A hermodynamic Explanation of Symbolic Behaviour*. *World Archaeology* 22(2):119-132.
- Weber, G. (2003). *City: The Rormation of the Modern City*, Yarı Yayınılık, Çev. Musa Ceylan, 3.Baskı-İstanbul
- Welliver, N. (1967). Monumentality, Neil Welliver Source: Perspecte, Vol. 11, pp. 23-31, Puhlised by: The MIT Press on behalf of Perspecta.
- Yegül, F. (2022). An Essay on the Poetics of Monumentality, *Seleucia XII*, 2022, 9-25.
- Young, J. E. (1999). Memory and counter-memory. The end of the monument in Germany / *Harvard design magazine*. 1999. N 9. P. 1-10.

Hakem Deęerlendirmesi: ift “kr” hakem incelemesi.

ıkar atışması: Yazar ıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek aldığını beyan etmemiştir.

Peer-review: Double-blind peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü | *Ege University, Institute of Social Sciences*

Ege Sosyal Bilimler Dergisi | ***Journal of Ege Social Science***

e-ISSN 2651-4982

Cilt 5, Aralık 2024 | *Volume: 5, December 2024*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Sosyal BİLimler Enstitüsü adına Müdür (On behalf of Ege Univ. Institute of Social Sciences, Director): Prof. Dr. Mustafa MUTLUER  Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Dr. Öęr. y. Aytekin ERDOęAN  Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Koray KULEYİN (Enstitü Sekreteri | Institute Secretary)  Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Eriřim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esbd>

Ege Sosyal Bilimler Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Aralık ayında olmak üzere yılda bir kez yayınlanır.

Journal Of Ege Social Science is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published annually, in December.